

Младена Прелић

Етнографски институт САНУ, Београд
mladena.prelic@ei.sanu.ac.rs

Милан Томашевић

Етнографски институт САНУ, Београд
milan.tomasevic@ei.sanu.ac.rs

Научни рад и род: синхроне и дијахроне перспективе

Родни односи имају много аспеката, а њихово истраживање открива да патријархат има мноштво лица. Увелико превазилазећи просторне и временске границе традицијских друштава, за која се често, мада нетачно, везује, он се, некад очигледно, некад прикривено, преображава и уклапа у различите идеологије и друштвене системе. Овај темат, који је посвећен научном раду из аспекта рода такође нам открива неке видове тог проблема.¹

Родни јаз у науци данас се уочава као глобални проблем, а различите међународне организације, попут УН, УНЕСКА или Европске Комисије, скрећу пажњу на њега у својим декларацијама, извештајима, препорукама и другим документима. И поред напретка у последњих неколико деценија, жене су неравноправно заступљене, рецимо у STEM наукама, чак и у најразвијенијим земљама, а њихова достигнућа често нису једнако вреднована као достигнућа њихових мушких колега. Бројни фактори утичу на то, при чему они социо-културолошки никако нису на последњем месту.

Ако се заступљеност жена у науци посматра на нивоу бројева, у случају Србије има разлога за оптимизам. Могло би се рећи да се Србија, кроз призму статистичких података, у том погледу, у глобалним поређењима, налази чак на веома добрим позицијама.² Могућности школовања за оба пола

---

¹ Претходне, 2019. године, истраживањима родних односа био је посвећен темат у Гласнику ЕИ САНУ 67(2) *Род и ред. Родни режими у култури – кроз историју и данас*, који је приредила Лада Стевановић. Овогодишњи темат фокусиран је на родну тематику у области науке, али у ширем смислу презентирања резултата родних и женских студија, успоставља континуитет са претходним.

² Према подацима на сајту Унесковог Института за статистику (UIS UNESCO) за 2017. годину, на пример, Србија је према заступљености жена у науци са 50% на 4. месту у Европи (!). Треба напоменути да се под термином *science* на енглеском говорном подручју

и јавне политике које се бар декларативно залажу за родну равноправност и спречавање свих видова дискриминације, свакако да овоме допринесе.³ Ако, међутим, пођемо даље од самих бројева и слова стратешких докумената и закона, ствари постају сложеније. Истраживања на ову тему из перспективе студија рода у свету су бројна још од 1960-их година, а у протеклим деценијама отпочињу и у Србији.⁴ Она указују на то да се и дан-данас жене које желе да се посвете науци налазе пред избором између породице и каријере, а да су оне које не желе ниједног да се одрекну најчешће оптерећене двоструким теретом. Ту су и феномени познати као *leaky pipelines*,⁵ *glass ceiling*,⁶ и феномен *освајања освојеног* – поновног враћања уназад, после искорачења у правцу равноправности⁷... Патријархални односи често сежу дубоко испод површине у сплетовима културно-историјског наслеђа и често непрозирних, интериоризованих односа моћи и хијерархија. И саме јавне политике и законска регулатива неретко остају мртво слово на папиру, недоследне у примени, понекад контрадикторне, понекад са ненамераваним последицама у пракси, супротним од онога за шта се залажу.

Жене су документовано доприносиле развоју науке још од античких времена, али често се у јавним дискурсима, као и у сфери општег образовања, томе посвећује премало пажње (в. Роровић 2012). Недостатак узора и модела за углед потврђује се као проблем који има повратни утицај на самопоуздање жена које се опредељују за научну каријеру. Утемељена реконструкција и реафирмација улоге жена у историји науке којима се руше стереотипи о томе шта јесте или није за девојчице/девојке/жене, може бити кључна за будуће доприносе припадница једне половине човечанства различитим областима научног сазнања. Из угла женских и родних студија већ долази до преиспитивања постојећих канона у различитим областима стваралаштва и научног рада „у оквиру којих се наизглед хегемону поље мушког научног ауторитета разоткрива као поље непризнатог женског научног рада“ (Rosić Плић 2020). Тај рад је, међутим, често бивао толико занемарен и успешно асимиливан „да га понекад, као у случају Милеве Марић Анштајн, није могуће у потпуности аргументовано рехабилитовати“ (Rosić Плић 2020).

обично подразумевају само природне науке, а да садржај на сајту не прецизира које области су узете у обзир.

³ Заслуге за ово могу се једним делом приписати и еманципаторским утицајима социјалистичког наслеђа. Слично наглашава и извештај European Commission 2004, 6 и Роровић 2012, 17.

⁴ Поменимо овом приликом само пионирски рад Марине Благојевић на овом пољу (Blagojević 1991), као и један новији зборник (Ćeriman, Fiket & Rác, ur. 2018).

⁵ Односи се на тенденцију жена да временом одустају од научних каријера и професија за које су се школовале, најчешће и до највишег степена.

⁶ Метафора се односи на невидљиве препреке које, упркос прокламованој равноправности и одговарајућим способностима, онемогућавају жене да напредују на послу.

⁷ *Освајање освојеног* јесте и поднаслов књиге Драгане Поповић, посвећене историји жена у науци (Роровић 2012).

Проблеми се показују као комплексни и двосмислени на више нивоа. Неке од традиционално мушких области научног истраживања већ дуго су изложене процесима феминизације. Да ли ово представља успех жена посвећених овим областима, или заправо значи да су се друштвена моћ и престиж преселили негде другде? И да ли жене треба да теже заузимању позиција дефинисаних на патријархални хијерархијски начин, или је њихова мисија да читав тај систем доведу у питање и покушају да промене? Да ли сазнања остварена у оквиру женских и феминистичких студија остају у малом кругу истомишљеница? И који је пут до заједничке свести и заједничке акције?

О тим и многим другим проблемима било је речи на конференцији *Научнице у друштву*, одржаној у САНУ 11–13. фебруара 2020. Овај темат је, уз поменути конференцију, резултат пројекта Етнографског института САНУ *Положај научница у друштву и на тржишту рада у Србији* под покровитељством УНЕСКА.⁸ Три рада, која се овде објављују у целини – ауторке Пајванчић, Гавранов, Изгарјан и Марков, и Башић претходно су излагале на конференцији, док су три, ауторки Коларић, Лендак-Кабок и Секулић, написана посебно за ову прилику.

Темат отвара рад Маријане Пајванчић који, из аспекта правне анализе различитих извора који дефинишу јавне политике и правне оквире деловања (Устава, закона, стратегија и акционих планова), настоји да одговори на питање да ли су у Србији изграђене основне правне претпоставке да жене и мушкарци имају једнаке могућности да се баве научним радом у областима за које су заинтересоване/и. Анализа узима у обзир и међународне документе, али је фокусирана на Србију, а закључци указују како на недоследности самог законодавства, тако и на мањкавости његове примене у пракси.

Следећи рад, који потписују три ауторке – Сенка Гавранов, Александра Изгарјан и Слободанка Марков – представља прелиминарне резултате истраживања родног јазу у математички, на основу интервјуа са једанаест математичарки различитог порекла и генерацијске припадности, са различитих универзитета у свету. Рад, између осталог, расветљава личне стратегије које су саговорнице примењивале, суочене са стереотипима о математици као „мушкој“ области, и указује на многе заједничке тачке у биографијама, независно од различитог социо-културног порекла и окружења.

---

⁸ У оквиру овог пројекта одржан је и семинар за докторанткиње *Научнице за научнице*, у новембру 2019, снимљен је и током конференције приказан документарни филм *Научнице у друштву – значајне, а невидљиве*, те организована изложба публикација чије су ауторке учеснице конференције.

Каролина Лендак-Кабок (Karolina Lendák-Kabók) ауторка је рада који одражава њена интересовања за проблеме интерсекције рода и етничитета и посебно за проблематику жена – припадница мањинских група. Рад је посвећен анализи личних стратегија научница – универзитетских радница са новосадског универзитета – у балансирању породичних и професионалних улога и захтева. Проблем је праћен у оквиру две групе саговорница – једну чине припаднице мађарске националне мањине, а другу припаднице већинске српске заједнице. И овај рад се, као и претходни, заснива на дубинским интервјуима, спроведеним на релативно малом узорку, а примери су екстензивно цитирани, што доприноси документованости резултата.

Рад Ане Коларић представља одраз личног предавачког искуства на Филолошком факултету у Београду, на којем је ауторка ангажована на неколико предмета у оквиру којих настоји да афирмише женску и феминистичку периодику као документ (опис једног времена), а истовремено и као критичко/теоријски исказ (тумачење једног времена). Примећујући да је критика доминантних књижевних канона из родне перспективе имала две фазе – једну у којој су анализирани примери сексизма и родних стереотипа у грађењу женских ликова, и другу, у којој отпочиње истраживање женских гласова у књижевном стваралаштву – ауторка овог текста даје значајан допринос методологији коришћења (женске и феминистичке) периодике, како у истраживању женског стваралаштва (али и читалачке публике), тако и у образовним процесима.

Два последња рада враћају нас историјској/дијахроној перспективи и појединачним примерима две изузетне жене – хемичарке Кларе Имервар (1870–1915) и филозофиње Ксеније Атанасијевић (1894–1981). У свом раду Нада М. Секулић нас подсећа на живот и рад талентоване научнице Кларе Имервар, који су, као и сећање на њу, умногоме остајали у сенци њеног мужа, прослављеног, али и контроверзног хемичара Фрица Хабера. Проблем који ауторка отвара умногоме, међутим, превазилази само питање признатости женског (научног) доприноса у оквирима заједничког рада брачних парова научника, и отвара озбиљне етичке дилеме које дотичу питања деловања и одговорности појединца у друштву, дубоко спорних последица примене неких научних резултата, као и питања друштвеног памћења у контексту односа милитаризам/пацифизам, доведеног у везу са односом мушко/женско.

Последњи у овом низу, али никако од мањег значаја, рад Иване Башић, представља оригинално читање текстова Ксеније Атанасијевић посвећених другим женама – песникињама, филозофињама, мистичаркама, од Сапфо, Хипатије и Хипархије до Терезе Авилске и Жорж Санд. Релативизујући уобичајено схваћене границе биографског и аутобиографског, Ивана Башић у овим текстовима не само да проналази основне поставке филозофије и, пре свега етике, саме Ксеније Атанасијевић, које су истовремено биле од темељног значаја за њен живот и лични став, већ открива и њено настојање да (ре)конструише специфично женске стваралачке каноне, неопходне за аутономију женског идентитета, алтеритета и креативности.

Радови који су у темату презентирани указују на неке од кључних проблема још увек постојећих родних неравноправности (овом приликом уочаваних на примеру научног рада), попут разлика у декларисаним јавним политикама и њиховом остваривању, родних стереотипа и свакодневних пракси, којима се прећутно и неосвешћено перпетуирају патријархални односи, али и стратегија (углавном личних) којима жене/научнице на њих одговарају. Радови такође указују и на методе истраживања научног, али и уметничког стваралаштва из женске перспективе. Најзад, они нуде и нова читања и тумачења порука и дилема које су нам оставиле наше претходнице, зачуђујуће актуелних и данас.

Литература

Blagojević, Marina. 1991. *Žene izvan kruga: profesija i porodica*. Beograd: Institut za sociološka istraživanja.

Ćeriman, Jelena, Irena Fiket & Krisztina Rácz, ur. 2018. *Žongliranje između patrijarhata i prekarijata: usklađivanje porodičnih i profesionalnih obaveza akademskih radnica*. Beograd: Institut za filozofiju i društvenu teoriju – Centar za etiku, pravo i primenjenu filozofiju.

European Commission. 2004. *Waste of talents: turning private struggles into a public issue. Women and science in the ENWISE countries*. https://ec.europa.eu/research/swafs/pdf/pub_gender_equality/enwise-report_en.pdf

Popović, Dragana. 2012. *Žene u nauci: od Arhimeda do Ajnštajna: osvajanje osvojenog*. Beograd: Službeni glasnik.

Rosić Ilić, Tatjana. 2020. „Moć, umrežavanje i prakse otpora rodnom režimu u polju naučnoistraživačkog rada.“ U *Konferencija Naučnice u društvu: Saopštenja*, ur. Miroslava Lukić Krstanović, Lada Stevanović & Mladena Prelić. Beograd: Etnografski institut SANU (u štampi).

UIS UNESCO <http://uis.unesco.org/sites/default/files/documents/fs55-women-in-science-2019-en.pdf> (pristupljeno 15. maja 2020).

Примљено / Received: 29. 04. 2020.

Прихваћено / Accepted: 04. 09. 2020.